

การศึกษาความเหมาะสมทางเศรษฐกิจของการกำหนดเขตเศรษฐกิจข้าว: กรณีศึกษาการผลิตข้าวในจังหวัดเชียงใหม่

Economic Suitability of Applying Rice Zoning Policy: a case study of rice production in Chiang Mai

กรรณิกา แซ่ลิ้ว^{1*}, นาวิน โสภานุมิ² และ นิวัตี อนงครักษ์³

Kannika Saeliw^{1*}, Navin Sopapum² and Niwat Anongrak³

บทคัดย่อ: นโยบายการบริหารจัดการพื้นที่เกษตรกรรม (Zoning) มีเป้าหมายเพื่อแก้ไขปัญหาด้านการเกษตรของประเทศไทย โดยส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรในพื้นที่ที่ศักยภาพที่เหมาะสม และปรับเปลี่ยนการผลิตสินค้าเกษตรในพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม อย่างไรก็ตาม การใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำการเกษตรของเกษตรกรอาจเกิดจากปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ หรือสังคม ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับเขตเหมาะสมการปลูกพืชของกรมพัฒนาที่ดิน จากการทำข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของไทย การศึกษานี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินความเหมาะสมทางเศรษฐกิจในการปลูกข้าวโดยพิจารณาแยกตามความเหมาะสมทางกายภาพของพื้นที่ โดยเลือกเกษตรกรผู้ปลูกข้าว จำนวน 757 รายในจังหวัดเชียงใหม่เป็นกรณีศึกษา ซึ่งผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรปลูกข้าวเพื่อบริโภค (ร้อยละ 2) และขาย (ระหว่างร้อยละ 22-96) โดยเกษตรกรส่วนใหญ่มีอายุมาก และนิยมปลูกข้าวสันป่าตอง 1 เพราะมีผลผลิตต่อไร่สูง ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่เลือกทำการเพาะปลูกข้าวในพื้นที่ที่เหมาะสม แต่ก็ยังมีบางคน เพาะปลูกข้าวในพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม โดยยังคงได้ผลตอบแทนที่สูง การจัด Zoning การปลูกข้าวจึงไม่ควรมุ่งไปที่การลดพื้นที่การปลูกข้าวในเขตที่ไม่เหมาะสมเพียงอย่างเดียว เพราะเกษตรกรที่เคยทำนามาหลายสิบปีจะไม่ยอมรับ โดยเฉพาะเกษตรกรสูงอายุอาจปรับตัวไปสู่พืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ได้ลำบาก การบริหารจัดการพื้นที่ปลูกข้าวของเชียงใหม่ ควรมุ่งไปที่การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าว การลดต้นทุนการผลิตข้าวและการเพิ่มมูลค่าข้าว เป็นต้น

คำสำคัญ: การเขตกรรม, ความเหมาะสมทางเศรษฐกิจ, ความเหมาะสมทางกายภาพของที่ดิน, ข้าว, จังหวัดเชียงใหม่

ABSTRACT: The agricultural crop zoning policy aims to solve the agricultural problems in Thailand by promoting the production of agricultural products in the highly and moderately suitable areas and promoting alternative commercial crops where cultivation area is not suitable. However, the present farmers' agricultural land-use may depend on geographical, economic or social factors; as a result, farmers' land use may not be consistent with the crop zoning map launched by Land Development Department. As rice is the preeminent crop in Thai agriculture, the purpose of this study is to evaluate economic suitability for rice cultivation based on physical land suitability rating. Using a unique dataset of 757 rice farmers in Chiang Mai as a case study, the results indicate that farmers grow paddy rice for household consumption (2%) and for sale (between 22-96%). Most farmers are aging and prefer to grow Sanpatong 1, a high-yielding rice variety. And most present rice cultivated area is under highly and moderately suitable areas. However, there are some farmers cultivate rice in inappropriate areas but still earn a high return. Therefore, rice zoning policy should not be aimed only at reducing improper farmland because the aging farmers who have planted rice for decades may not be able to adapt from growing rice to growing other economic crops; alternatively, Chiang Mai government's rice policies should focus on improving productivity, decreasing production cost as well as developing more value-added rice products.

Keywords: Zoning, economic suitability, physical land suitability, rice, Chiang Mai

¹ ภาควิชาพัฒนาเศรษฐกิจการเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Department of Agricultural Economy and Development, Faculty of Agriculture, Chiang Mai University

² นักวิจัยอิสระ

Independent researcher

³ ภาควิชาพืชศาสตร์และปฐพีศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Department of Plant Science and Natural Resources, Faculty of Agriculture, Chiang Mai University

* Corresponding author: kannika.saeliw@cmu.ac.th

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม มีเนื้อที่ใช้ประโยชน์ทางการเกษตรกว่าร้อยละ 46.54 แต่การเพาะปลูกพืชในบางพื้นที่ยังมีการเพาะปลูกในพื้นที่ไม่เหมาะสม ก่อให้เกิดการใช้พื้นที่ได้ไม่เต็มศักยภาพ ผลผลิตและคุณภาพสินค้าต่ำ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2560) ส่งผลให้เกษตรกรต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายในการปลูกและดูแลรักษามากเกินไปจนความจำเป็น หรือเกษตรกรบางพื้นที่ทำการเพาะปลูกพืชที่ไม่มีตลาดหรือโรงงานแปรรูปรองรับเพียงพอ ทำให้เกิดปัญหาผลผลิตล้นตลาดและราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ จากปัญหาดังกล่าว ภาครัฐได้กำหนดนโยบายการบริหารจัดการพื้นที่เกษตรกรรม (Zoning) เพื่อแก้ไขปัญหาด้านการเกษตรของประเทศ โดยการจัดทำการจัดเขตพื้นที่เขตกรรม (Agro-Zoning) เป็นการกำหนดการผลิตทางการเกษตรออกเป็นกลุ่ม โดยอาศัยเส้นเขตของจังหวัดเป็นแนวแบ่งเขตเกษตรเศรษฐกิจ ร่วมกับการใช้เกณฑ์ความเหมาะสมทางด้านกายภาพต่างๆ เช่น ชนิดของดิน อุณหภูมิ น้ำฝน หรือ รายได้หลักของเกษตรกร เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน มีการผลิตที่เหมาะสมต่อศักยภาพของพื้นที่ (วิริยะ, 2558) และช่วยลดปัญหาสินค้าเกษตรล้นตลาด ตลอดจนการเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันให้กับเกษตรกรในแต่ละพื้นที่ โดยยึดแนวความคิดในการปฏิบัติส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรในพื้นที่ที่ศักยภาพที่เหมาะสม (S1 และ S2) และแนะนำเกษตรกรทำการปรับเปลี่ยนการผลิตสินค้าเกษตรในพื้นที่ไม่เหมาะสม (S3 และ N)¹ ซึ่งกระทรวงเกษตรฯ ได้ประกาศไปแล้วใน 13 ชนิดพืช ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง ยางพารา ปาล์มน้ำมัน อ้อยโรงงาน ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ สับปะรดโรงงาน ทุเรียน เงาะ ลำไย มะพร้าว มังคุด และ กาแฟ (สิริบังอร, 2560)

¹ เขตเหมาะสมสำหรับการปลูกพืชเศรษฐกิจ แบ่งเป็น 4 ระดับ ประกอบด้วย S1 คือ เขตเหมาะสมมาก S2 คือ เขตเหมาะสมปานกลาง S3 คือเขตเหมาะสมน้อย และ N คือเขตพื้นที่ไม่เหมาะสม

จากการที่ข้าวเป็นหนึ่งในพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศไทย เพราะเป็นอาหารหลัก เป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของไทย และไทยมีเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในปีทั้งสิ้นกว่า 3.70 ล้านครัวเรือน (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2560) อีกทั้งมีพื้นที่เพาะปลูกข้าว คิดเป็นร้อยละ 50.92 ของพื้นที่เพาะปลูกทั่วประเทศ ทำให้การปลูกข้าวมีความสำคัญกับชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศ แต่รายได้จากการปลูกข้าวของเกษตรกรไม่มั่นคง หรืออาจได้รับผลตอบแทนไม่คุ้มค่ากับการลงทุน ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว (วิษณุ, 2558) โดยการเพาะปลูกข้าวของเกษตรกรอาจเกิดจากหลายปัจจัย อาทิ สภาพทางภูมิศาสตร์ ความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจ ตลอดจนความรู้ความชำนาญที่เกษตรกรมีอยู่ ที่อาจส่งผลต่อต้นทุนและผลผลิต ตลอดจนปัจจัยทางสังคม เช่น วิถีชีวิตของเกษตรกรที่เคยปลูกข้าวมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นต้น อีกทั้งยังมีประเด็นในเรื่องของความพร้อมของปัจจัยสนับสนุนต่างๆ เช่น ความพร้อมของผู้ประกอบการในห่วงโซ่การผลิตและการตลาด ซึ่งพื้นที่เพาะปลูกข้าวที่ดำเนินการอยู่จริงในปัจจุบัน อาจไม่สอดคล้องกับเขตเหมาะสมสำหรับการปลูกข้าวของกรมพัฒนาที่ดิน (นิวัติ และคณะ, 2560)

นอกจากนี้ จากปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate change) ทำให้เกษตรกรได้รับความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติและสภาพอากาศที่แปรปรวน ส่งผลให้เกิดความไม่แน่นอนของผลผลิต ในขณะที่ต้นทุนการผลิตข้าวยังคงปรับตัวสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องจากราคาปุ๋ย สารเคมี ค่าแรงงาน รวมทั้งค่าเช่าและค่าขนส่งที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ในขณะที่ราคาข้าวขึ้นอยู่กับปริมาณผลผลิตและระยะเวลาที่จำหน่ายข้าวในแต่ละปี เช่น ในต้นฤดูเก็บเกี่ยว ราคาข้าวจะตกต่ำ นอกจากนี้ หลังจากไม่มีนโยบายรับจำนำข้าวเปลือกของภาครัฐ ส่งผลให้ราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรได้รับมีแนวโน้มลดลง ซึ่งหากเกษตรกรยังคงทำการเพาะปลูกข้าวในรูปแบบเดิมๆ ปลูกตามความเคยชิน หรือทำการเพาะปลูกในพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม อาจทำให้ได้ผลผลิตต่ำและอาจได้รับความเดือดร้อนจากผลตอบแทนการผลิตที่ลดลงหากราคาสินค้าตกต่ำ

การศึกษานี้จะสามารถใช้เป็นแนวทางแก้ปัญหาการผลิตและการตลาดข้าวในปัจจุบัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์การผลิตและการตลาดสินค้าข้าว เพื่อประเมินว่าปัจจุบันการเพาะปลูกข้าวของเกษตรกรมีความเหมาะสมทางเศรษฐกิจสอดคล้องกับเขตเหมาะสมทางกายภาพสำหรับการปลูกข้าวหรือไม่ เพื่อใช้เป็นแนวทางการพัฒนาการผลิตสินค้าข้าวที่เหมาะสมและยั่งยืน โดยมีการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร โดยการศึกษาเลือกศึกษาการปลูกข้าวในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่เป็นกรณีศึกษา เนื่องจากมีพื้นที่ส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 80 เป็นภูเขาและพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารซึ่งไม่เหมาะต่อการเพาะปลูก โดยมีพื้นที่ราบซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมต่อการเกษตร เพียงร้อยละ 14.56 ของพื้นที่กระจายอยู่ทั่วไประหว่างหุบเขา ซึ่งข้าวเป็นหนึ่งในพืชเศรษฐกิจหลักของจังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่ปลูกข้าวร้อยละ 29.58 ของพื้นที่การเกษตรกระจายอยู่ทุกอำเภอ ประมาณ 541,320 ไร่ โดยเกษตรกรนิยมปลูกข้าวเหนียวมากกว่าข้าวเจ้า แม้ว่าตลาดต่างประเทศจะนิยมข้าวเหนียวคุณภาพดีเช่น ข้าวเหนียวพันธุ์ กข 6 จากไทย แต่มีเกษตรกรเพียงบางส่วนที่ปลูกข้าว กข6 เพื่อบริโภค โดยเกษตรกรส่วนใหญ่มีแนวโน้มปลูกข้าวเหนียวสันป่าตอง 1 เพิ่มขึ้น ซึ่งผลผลิตส่วนใหญ่จะขายเพื่อการแปรรูปในประเทศ หากราคาข้าวในประเทศตกต่ำอาจส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของเกษตรกร

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้ ทำการศึกษาสภาพทั่วไปและความเหมาะสมทางเศรษฐกิจในการปลูกข้าวจำแนกตามความเหมาะสมทางกายภาพของพื้นที่เพาะปลูกในจังหวัดเชียงใหม่ ในพื้นที่ศักยภาพที่เหมาะสม (S1 และ S2) และไม่เหมาะสม (S3 และ N) โดยใช้รายได้ ต้นทุน และผลตอบแทนการผลิตข้าวของเกษตรกรแต่ละรายมาคำนวณหาสัดส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุนการผลิตข้าวต่อไร่ เพื่อใช้เป็นดัชนีวัดความเหมาะสมทาง

เศรษฐกิจในการปลูกข้าว โดยมีเกณฑ์การพิจารณาดังนี้² หากสัดส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุนการผลิตมากกว่าร้อยละ 30 ถือว่ามีความเหมาะสมทางเศรษฐกิจมาก หากสัดส่วนฯ อยู่ระหว่างร้อยละ 10-30 ถือว่ามีความเหมาะสมปานกลาง หากมีสัดส่วนฯ อยู่ระหว่างร้อยละ 0-10 ถือว่ามีความเหมาะสมน้อย และหากสัดส่วนฯ มีค่าน้อยกว่า 0 ถือว่าไม่มีเหมาะสมทางเศรษฐกิจในการผลิตข้าว

การศึกษานี้ เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) ด้วยการเก็บข้อมูลจากเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียนเกษตรกรกับกรมส่งเสริมการเกษตรที่อยู่ในพื้นที่ตำบลน้ำร้อง และเป็นเกษตรกรเป้าหมายการจัดการ zoning ของศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตรจำนวน 757 รายใน 12 อำเภอ³ ในจังหวัดเชียงใหม่

การเก็บรวบรวมข้อมูล การศึกษานี้ใช้ข้อมูล 2 ประเภทคือ

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ประกอบด้วย การเก็บรวบรวมข้อมูลทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร ข้อมูลด้านรายได้และต้นทุนการผลิตข้าวในปีเพาะปลูก 2558/59 ของเกษตรกรตัวอย่างในพื้นที่เป้าหมายจากแบบสอบถาม และการเก็บข้อมูลพิภคแปลงเพาะปลูกของเกษตรกรในภาคสนาม เพื่อซ้อนทับ (Overlay) กับข้อมูลแผนที่ zoning ของกรมพัฒนาที่ดิน

² การศึกษาที่ผ่านมา ยังไม่มีดัชนีที่ใช้วัดความเหมาะสมทางเศรษฐกิจในการปลูกพืช แต่จากมาตรการความช่วยเหลือเกษตรกรในเรื่องราคาสินค้าของภาครัฐที่ผ่านมา อาทิ การประกันรายได้ หรือกำหนดราคารับซื้อสินค้าเกษตรขั้นต่ำ จะให้ความช่วยเหลือประมาณร้อยละ 30 ของต้นทุนการผลิต ดังนั้น เพื่อให้มีแนวทางในการวัดความเหมาะสมทางเศรษฐกิจจากการผลิตข้าว การศึกษานี้จึงใช้สัดส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุนร้อยละ 30 เป็นตัวอ้างอิงถึงความเหมาะสมทางเศรษฐกิจมาก

³ อำเภอแม่ฮาด อำเภอสันทราย อำเภอพร้าว อำเภอฮอด อำเภอเชียงดาว อำเภอสันกำแพง อำเภอแมริม อำเภอหางดง อำเภอแม่แตง อำเภอสันป่าตอง อำเภอแม่แจ่ม และอำเภอแม่วง

เพื่อระบุหาเขตความเหมาะสมของพื้นที่เพาะปลูกของเกษตรกร

2. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) เป็นการรวบรวมข้อมูลจากแผนที่ zoning ของกรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ศึกษาจากเอกสารเผยแพร่ งานวิจัย และเว็บไซต์ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กรมพัฒนาที่ดิน กรมส่งเสริมการเกษตร และสำนักงานเกษตรอำเภอ

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาสภาพทั่วไปของการผลิตข้าว ข้อมูลทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกร และการวิเคราะห์ความเหมาะสมทางเศรษฐกิจจากการปลูกข้าวของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างในจังหวัดเชียงใหม่ มีรายละเอียดดังนี้

1. สภาพทั่วไปของการผลิตข้าวในจังหวัดเชียงใหม่

การผลิตข้าวในจังหวัดเชียงใหม่ แบ่งออกเป็น 2 ระบบ คือระบบการผลิตที่ลุ่ม/ชลประทานซึ่งนิยมทำนาดำและนาหว่าน และระบบการผลิตที่ดอนและที่สูงที่มีรูปแบบการปลูกทั้งสภาพข้าวไร่และข้าวนา โดยเกษตรกรจะทำการปลูกทั้งข้าวนาปีและข้าวนาปรัง เมื่อพิจารณาจากพื้นที่ศักยภาพและพื้นที่เพาะปลูกข้าวปัจจุบันของกรมพัฒนาที่ดิน พบว่าจังหวัดเชียงใหม่มีพื้นที่เขตศักยภาพที่เหมาะสมในการปลูกข้าว (S1+S2) รวมประมาณ 706,841 ไร่ ในขณะที่มีพื้นที่การปลูกข้าวจริงในเขต (S1 + S2) รวม 295,510 ไร่ (ร้อยละ 41.81 ของเขต S1 + S2) โดยข้าวที่เกษตรกรผลิตได้ ส่วนหนึ่งจะใช้บริโภคภายในครัวเรือน ส่วนที่เหลือจะขาย โดยข้าวที่ผลิตขึ้นจากเกษตรกรในจังหวัด จะถูกรับซื้อโดยพ่อค้าท้องถิ่น แล้วส่งต่อไปยังโรงสี หรือเกษตรกรโรงสีโดยตรง บางส่วนจะเป็นข้าวเปลือกที่มาจากจังหวัดใกล้เคียงที่ถูกส่งมายังโรงสีในจังหวัด ก่อนที่จะถูกส่งจำหน่ายต่อไป ข้าวที่ผลิตได้ในจังหวัดเชียงใหม่ส่วนใหญ่จะถูกแปรรูปและส่งจำหน่ายออกนอกพื้นที่ ทำให้ต้องนำเข้ามาจากภายนอกสำหรับ

การบริโภคในจังหวัด (กาญจนนา และคณะ, 2557)

2. ข้อมูลเศรษฐกิจสังคมของเกษตรกร

เกษตรกรในพื้นที่ศึกษา ทั้ง 12 อำเภอ ส่วนใหญ่ในฤดูนาปี นิยมปลูกข้าวสันป่าตอง 1 มีเพียงเกษตรกรในพื้นที่อำเภอพร้าว ที่ปลูกข้าวหอมมะลิควบคู่กับข้าวสันป่าตอง 1 และมีแควบางพื้นที่ที่ทำการผลิตข้าวพันธุ์อื่นๆ เช่น กข 6 และ กข 10 เกษตรกรมีเนื้อที่เพาะปลูกเฉลี่ย 7.7 ไร่ต่อครัวเรือน โดยมีพื้นที่ทำนาเฉลี่ย 5.5 ไร่ต่อครัวเรือน เกษตรกรผู้ปลูกข้าวส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อยมีที่ดินขนาดเล็ก การผลิตข้าวจึงมีลักษณะกึ่งยังชีพกึ่งการค้า คือทำการผลิตข้าวทั้งเพื่อการจำหน่ายในตลาดและการเก็บผลผลิตไว้บริโภคในครัวเรือน หัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรมีอายุเฉลี่ย 57 ปี และครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่มีจำนวนแรงงานในครัวเรือนน้อยมาก มีจำนวนแรงงานในครัวเรือนเฉลี่ยเพียง 2 คน/ครัวเรือน

3. ความเหมาะสมทางเศรษฐกิจจากการปลูกข้าว

จากการสำรวจ พบว่าแม้ว่าราคาขายเฉลี่ยของข้าวหอมมะลิ ข้าว กข 6 หรือข้าว กข 10 จะสูงกว่าข้าวสันป่าตอง 1 แต่เกษตรกรในทุกพื้นที่เลือกปลูกข้าวสันป่าตอง 1 เป็นหลัก โดยเกษตรกรขายข้าวสันป่าตอง 1 ข้าว กข 6 ข้าวหอมมะลิ และข้าว กข 10 ได้ในราคาเฉลี่ย 9.61, 11.33, 15.35 และ 9.63 บาท/กิโลกรัมตามลำดับ เมื่อพิจารณาต้นทุน⁴ และผลตอบแทนการผลิตข้าว ตลอดจนความเหมาะสมทางเศรษฐกิจในการปลูกข้าว จำแนกตามเขตความเหมาะสมทางกายภาพของเกษตรกรแต่ละพื้นที่ โดยใช้สัดส่วนกำไรต่อต้นทุนของการปลูกข้าว พบว่าการปลูกข้าวสันป่าตอง 1 ในพื้นที่ที่ศึกษาในภาพรวมมีความเหมาะสมทางเศรษฐกิจมาก (มีสัดส่วนกำไรต่อต้นทุนสูงกว่าร้อยละ 30 ยกเว้น

⁴ ต้นทุนการผลิตมีทั้งส่วนที่เป็นเงินสดและไม่เป็นเงินสด ซึ่งประกอบด้วย ค่าเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย สารเคมี และค่าแรงงานในการเตรียมดิน ปลูก ดูแลรักษา เก็บเกี่ยว ตลอดจนค่าเสียโอกาสของเงินทุนและการใช้ที่ดิน

เกษตรกรใน ตำบลข้างเค็ง อำเภอแม่แจ่มที่ปลูกในพื้นที่เขต (S1+ S2) และ (S3+N) มีสัดส่วนกำไรต่อต้นทุนเท่ากับร้อยละ 28 และ 18 ตามลำดับ) อย่างไรก็ตาม การปลูกข้าวสันป่าตอง 1 ในเขต (S3+N) ใน ต.บ้านกาด อ.แม่วาง แม้มีต้นทุนการผลิตสูงกว่าแต่มีความคุ้มค่าในทางเศรษฐกิจมากกว่าการปลูกข้าวในเขต (S1+ S2) เนื่องจาก มีการขายข้าวในช่วงที่ราคา

ปรับตัวสูงขึ้น⁵ (Table 1)

⁵ ในส่วนการผลิตข้าว กข 6 และ กข 10 พบว่าแม้บางพื้นที่จะทำการปลูกในเขตพื้นที่ที่ไม่ค่อยเหมาะสมทางกายภาพ แต่การผลิตก็ยังคงมีความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจมาก ส่วนการผลิตข้าวหอมมะลิ พบว่ามีความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจน้อยถึงปานกลาง เนื่องจากผลผลิตต่อไร่ต่ำและขายผลผลิตได้ในราคาไม่ค่อนสูงมากนัก (ขายได้ในราคาข้าวหอมจังหวัด) ยกเว้น อำเภอพร้าวที่แม้ว่าทำการเพาะปลูกในเขต S3+N แต่มีความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจมากเนื่องจากข้าวมีคุณภาพดี มีสหกรณ์รับซื้อผลผลิตและเกษตรกรสามารถขายข้าวในราคาข้าวหอมมะลิ

Table 1 Revenue, cost, and benefit-cost ratio of Sanpatong rice production by district and land suitability rating classes in Chiang Mai, 2015/16

Unit: Baht per Rai

	Sanpatong1					
	S1+S2			S3+N		
	Revenue	Production cost	Benefit-cost ratio (%)	Revenue	Production cost	Benefit-cost ratio (%)
Chiang Dao	-	-	-	6,305	4,773	32
Hang Dong	7,800	4,553	71	-	-	-
San Sai	7,848	4,535	73	-	-	-
Mae Taeng	9,189	4,396	109	6,313	4,565	38
Mae Ai	7,514	4,371	72	6,607	3,480	90
Doi Saket	6,814	3,669	86	-	-	-
San Kamphaeng	7,735	3,963	95	-	-	-
San Pa Tong	8,572	4,853	77	-	-	-
Mae Chaem	8,170	6,386	28	7,944	6,733	18
Mae Wang	7,873	4,718	67	8,669	5,066	71
Phrao	-	-	-	7,087	4,642	53
Mae Rim	8,935	4,396	103	-	-	-

Source: All data was obtained from Authors' calculations.

สรุปและข้อเสนอแนะ

เกษตรกรในพื้นที่ศึกษา นิยมปลูกข้าวสันป่าตอง1 แม้ว่ารากาข้าวสันป่าตอง1 ที่เกษตรกรขายได้จะต่ำกว่าราคาข้าวชนิดอื่นๆ โดยเกษตรกรผู้ปลูกข้าวของเชียงใหม่กำลังเข้าสู่สังคมสูงอายุโดยมีอายุเฉลี่ย 57 ปี และขาดแคลนแรงงานเนื่องจากมีการจ้างแรงงานในส่วนการเตรียมดิน ปลูก และการเก็บเกี่ยวค่อนข้างสูงโดยมีค่าจ้างแรงงานที่เป็นเงินสดสำหรับการปลูกข้าวสันป่าตอง1 ในพื้นที่เหมาะสมของแต่ละพื้นที่ ระหว่าง

1,401-3,447 บาท/ไร่ (ร้อยละ 71-94 ของค่าแรงงาน) และมีค่าจ้างแรงงานที่เป็นเงินสดในพื้นที่ไม่เหมาะสมอยู่ระหว่าง 1,832-3,248 บาท/ไร่ ((ร้อยละ 75-96 ของค่าแรงงาน) การปลูกข้าวของเกษตรกรเป็นไปทั้งเพื่อบริโภคในครัวเรือนและขายสู่ตลาดโดยขายผลผลิตประมาณร้อยละ 22-96 และเก็บไว้บริโภคประมาณร้อยละ 2 เกษตรกรส่วนใหญ่เลือกทำการเพาะปลูกในพื้นที่ที่เหมาะสมกับการปลูกข้าว แต่ก็ยังมีอีกหลายส่วนที่ต้องเพาะปลูกข้าวในพื้นที่ไม่เหมาะสม แต่เกษตรกรมีการจัดการเพาะปลูกข้าวได้อย่างเหมาะสม จึงทำให้

ผลตอบแทนจากการขายข้าวยังมีสัดส่วนกำไรที่สูงมากพอสมควร เช่นเกษตรกรในอำเภอพร้าวมีการปลูกข้าวหอมมะลิในพื้นที่ไม่เหมาะสม แต่สามารถขายข้าวได้ในราคาแพง หรือเกษตรกรในอำเภอแม่วาง มีการเก็บข้าวไว้ขายในช่วงที่ราคาสูง เป็นต้น จากผลการศึกษาสามารถสรุปได้ว่าการจัด Zoning พื้นที่ความเหมาะสมกับการปลูกข้าวของจังหวัดเชียงใหม่ ไม่ควรมุ่งเป้าไปที่การลดพื้นที่การปลูกข้าวในเขตที่ไม่เหมาะสมเพียงอย่างเดียว เพราะการบริโภคข้าวเหนียวเป็นวัฒนธรรมของคนล้านนาที่มีมาอย่างยาวนาน ประกอบกับเกษตรกรสูงอายุที่เคยทำนามาหลายสิบปีอาจไม่ยอมรับ อาจปรับตัวไปสู่พืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ได้ลำบาก การบริหารจัดการพื้นที่ปลูกข้าวของเชียงใหม่ควรมุ่งไปที่ 1) การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าว เพื่อลดต้นทุนการผลิตหรือเพิ่มผลผลิต เช่นส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มจัดหาเครื่องจักรกลเกษตรมาทดแทนแรงงานหรือรวมกลุ่มกันผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวคุณภาพสูงและหลากหลายพันธุ์ เพื่อลดต้นทุนและเกษตรกรจะได้พันธุ์ข้าวที่ดีสำหรับเพาะปลูก โดยอาจเลือกพันธุ์ที่นิยมบริโภคและตลาดต้องการ เช่น ข้าว กข6 ข้าวหอมนิล เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายด้านอาหาร เพิ่มรายได้ และรักษาความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน หรือส่งเสริมให้เกษตรกรเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน ด้วยการตรวจดินและปรับปรุงดินหรือปลูกพืชหลังนาเช่นพืชตระกูลถั่วเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ที่ดินให้สูงขึ้น 2) การเพิ่มมูลค่าข้าว โดยภาครัฐควรส่งเสริมให้มีการใช้นวัตกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าวบนฐานความรู้ เช่นแปรรูปข้าวเป็นขนมขบเคี้ยว ขนมโมจิหรือไดฟูกุยา เครื่องสำอาง หรือชาเขียวจากใบข้าวหอมมะลิ เป็นต้น 3) ส่งเสริมการผลิตและการตลาดข้าวอินทรีย์เพื่อเพิ่มรายได้ เพราะมีต้นทุนการผลิตต่ำกว่าแต่สามารถจำหน่ายได้ราคาสูงกว่า ซึ่งการศึกษาของสาธิต (2556) พบว่า กำไรสุทธิเฉลี่ยจากการปลูกข้าวแบบทั่วไปและอินทรีย์เท่ากับ 623 และ 4,392 บาท/ไร่ ตามลำดับ โดยมีผลตอบแทนต่อต้นทุนการผลิตเท่ากับร้อยละ 21 และ 237 ตามลำดับ

คำขอบคุณ

งานวิจัยครั้งนี้ ได้รับทุนสนับสนุนการทำวิจัยจากงบประมาณพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 และได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลแผนที่เขตความเหมาะสมการปลูกข้าวจากกรมพัฒนาที่ดิน

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา โชคถาวร และคณะ. 2557. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการคุณค่าการผลิตเพื่อประโยชน์สุขของสังคม: กรณีศึกษา ข้าว. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, กรุงเทพฯ.
- นิวัติ อองศรีภักษ์ และคณะ. 2560. รายงานฉบับสมบูรณ์แนวทางการพัฒนาสินค้าข้าวของจังหวัดเชียงใหม่ โครงการจัดทำแนวทางพัฒนาการเกษตรที่เหมาะสมภายใต้พื้นที่เขต Zoning จังหวัดเชียงใหม่. สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- วิริยะ คล้ายแดง. 2552. เขตเกษตรเศรษฐกิจ (Zoning) เพื่อการปฏิรูปภาคเกษตร. แหล่งข้อมูล: <https://goo.gl/AdgAXC>. ค้นเมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2560.
- วิษณุ อรรถวานิช. 2558. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการรับจำนำข้าวที่มีต่อสถานะทางเศรษฐกิจของเกษตรกรไทย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, กรุงเทพฯ.
- สาธิต อติโต. 2556. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการการเปรียบเทียบประสิทธิภาพความเสี่ยงของการปลูกข้าวแบบอินทรีย์และแบบทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, กรุงเทพฯ.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2560. สถิติการเกษตรของประเทศไทย ปี 2559. แหล่งข้อมูล: <https://goo.gl/tAcBPP>. ค้นเมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2560.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2560. ข้าวนาปี : ร้อยละและจำนวนครัวเรือนเกษตรกร จำแนกตามขนาดเนื้อที่เพาะปลูก รายภาค และรายจังหวัด ปีเพาะปลูก 2558/59. แหล่งข้อมูล: <https://goo.gl/NZu6c7>. ค้นเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2560.
- สิริบังอร เขียวชาติอนันต์. 2560. พด. กับความก้าวหน้า “โซนนิ่ง” การจัดทำเขตพื้นที่เหมาะสมสำหรับการปลูกพืชเศรษฐกิจ. แหล่งข้อมูล: <https://goo.gl/7ASd9T>. ค้นเมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2560.